

Догађаји и личности од значаја за пољску средњовековну културу

Болеслав I Храбри (Bolesław I Chrobry, 992–1025)

После Мјешкове смрти (992) на кнежевски трон долази његов син Болеслав из брака с Добравом. Према неким изворима, Болеслав је 973. послат у Немачку, на двор Ота I, као гарант раније постигнутих споразума између Пољске и Светог римског царства. Овај податак, премда без недвосмислених потврда, објаснио би Болеслављево познавање прилика на немачком двору и политичке климе у царству. Током тога боравка, сва је прилика, изградио је присне односе с будућим царем Отом III.

Уопште узев, под Болеславом Пољска је постала снажан геополитички фактор на истоку Европе и важна карика за ширење хришћанства даље на исток. Болеслав је свесрдно подржавао мисије св. Војћеха и св. Бруна-Бонифација из Кверфурта ради покрштавања пољских паганских суседа Пруса.

Штавише, мученичку смрт св. Војћеха (Адалберта) Славниковића, прашког бискупа и мисионара, искористио је на најбољи могући начин да учврсти хришћанство у својој земљи, али и њен међународни положај. Св. Војћех је, наиме, убијен 997. године у својој мисији покрштавања Пруске, а Болеслав је све учинио да откупи његове мошти (легенда каже да их је платио златом одговарајуће тежине, те да су му их Пруси зато врло брзо уступили). Болеслав је Војћехове мошти сахранио у катедралној цркви у својој престоници Гњезну. Мучеништво овог хришћанског мисионара одјекнуло је широм католичког света, а његове добре везе с Римом и двором Ота III, уз снажну дипломатску подршку кнеза Болеслава, одлучиле су о његовој експресној канонизацији. Тако је **св. Војћех постао први патрон Пољске**.

Ходочашће цара Ота III у Гњезно ради поклоњења Војћеховим моштима послужило је као повод за одржавање значајног Гњезњанског самита (1000. год.), када је на маргинама билатералног сусрета двојице владара, успостављена Гњезњанска надбискупија у рангу митрополије, у чији су састав улазиле

бискупије у Кракову, Вроцлаву и Колобжегу. То је била снажна гаранција самосталности пољске цркве, али и независности државе.

После смрти Ота III (1002), Болеслав је мимо воље увучен у конфликт с његовим наследником Хенриком II, што је резултирало дуготрајним пољско-немачким ратовима (1002–1018) око територија насељених Полапским Словеника и Лужичанима; миром закљученим 1018. у Бауцену (Буђишину) Болеслављевој држави припале су Горња и Доња Лужица.

Пре тога, око 1003, Болеслав је припојио Моравску. Касније, 1018, Болеслав је кренуо у ратни поход на Кијевску Русију и освојио престоницу Кијев, где је на великокнежевски трон поставио свога зета Свјатополка II. На повратку из похода успоставио је контролу над раније изгубљеним тзв. Червењским градовима (поречје Буга и Сана).

Пошто је значајно учврстио своју војну и политичку моћ и проширио територије државе, Болеслав је недуго пред смрт из Рима 1025. године добио краљевску круну и тако постао први крунисани краљ Пољске.

Паганска реакција и народни устанак

Син и наследник Болеслава Храброг, Мјешко II Ламберт (краљ од 1025. и фактички до смрти 1031; умро је 1034), иначе први пољски владар за којег се поуздано зна да је био **писмен** (знао је немачки, латински и грчки), у својим спољнополитичким пословима био је знатно мање успешан од свога оца. Организовао је жестоке пљачкашке походе на Саксонију (1028. и 1030), али је 1031. био принуђен да напусти земљу услед инвазије немачког цара Конрада II са запада и кнежева Јарослава Мудрог и Мстислава с истока. На пољски трон доведен је тада насилно његов брат Бесприм (или Беспшем) о којем се не зна много, изузев да је био необично суров. Пољска је тада изгубила све територијалне тековина Болеслава Храброг.

По свему судећи, за време Беспримове краткотрајне крваве владавине почела је да јача *паганска реакција*, тј. отпор простог народа против наметнутог му хришћанства. Хришћанска вера учврстила се само међу друштвеном елитом и делимично међу становништвом значајнијих градова и подграђа, док су „масае“, нарочито становништво удаљено од трговачких путева, и поред крштења, настављале с паганском политеистичком праксом. Постоје подаци да

се паганска религијска и обичајна пракса интензивно одржавала све до прве половине, па чак можда и до краја XII века.

Незадовољство се ширило, поред осталог, због све јачег фискалног притиска како од стране кнежевске власти, тако и од стране цркве. Тако је 1038. на територији Великопољске (територијално језгро државе Мјешка I) избио снажан народни устанак с паганским обележјима. Пустошени су градови, рушене цркве и друга места хришћанског култа.

С тим је коинцидирала 1038. или 1039. најезда чешког кнеза Бжетислава на пољске земље, између осталог и на Великопољску (тада је заузета престоница Гњезно, разорена, мошти св. Војћеха однете у Чешку), а Пољска је изгубила Шлезују.

Прилике се у пољској држави компликују се због одсуства централне власти, поред осталог, и сецесијом. Дворанин Мјешка II, Маслав или Мјецлав 1037. прогласио се за кнеза Мазовша и настојао да у перспективи скрајне династију Пјастовића.

Казимјез I Обновитељ (Kazimierz Odnowiciel, с прекидима 1034–1058)

Син и наследник Мјешка II Ламберта преузео је власт по очевој смрти у ровитој и политички нестабилној држави која је запала у велику кризу. Сви његови покушаји да консолидује власт наилазили су на снажан отпор како међу елитом, тако и међу обичним народом. Тако је убрзо млади кнез заједно с мајком прогнан у Угарску, одакле се склонио у Немачку. Тек 1039. и 1040. Казимјез се, уз помоћ спољних протектора (нпр. Јарослава Мудрог), вратио у земљу и преузео власт. Преселио је престоницу државе из Гњезна (разореног у најезди Бжетислава I) у Краков, тачније – Вавелски град, који ће кроз много векова бити симбол пољске државности и краљевске власти. Обновлио је краковску бискупију и основао касније веома важан бенедиктински самостан у Тињцу (1044), а своју владавину посветио је свеобухватној рестаурацији државних институција и учвршћивању државе. Уз војну помоћ Јарослава Мудрог 1047. коначно је победио Маслава/Мјецлава и овладао Мазовшем, а 1050. на бојном пољу од Чешке преотео Шлезују.

Међу бројним реформама у држави и државној управи посебну пажњу привлачи једна. Државне финансије, с обзиром на збивања из 30-их година, биле су веома скучене, а војску је нечим требало плаћати. Тако је своје војне достојанственике, витезове (*miles*) који су стицали заслуге у ратним походима почео, уместо новцем, да награђује земљишним поседима. На тај начин започео је процес стварања **сталежа витезова-земљопоседника**, одакле ће се у наредним вековима развити пољска **шљахта** (*szlachta*=племство).

Болеслав II Штедри или Смели (Bolesław II Szczodry lub Śmiały, 1058–1079).

Казимјежовог сина Болеслава II спомињемо овде само због тога што је – нехотице – Пољској донео још једног у католичком свету веома поштованог патрона – св. Станислава.

Краљ је због све јачих несугласица између световне и црквене власти у једном тренутку наредио убиство Станислава из Шчепанова (око 1030–1079), бискупа краковског. О личности св. Станислава биће речи касније у излагању о хагиографијама. Најважније је то што је бискупово убиство 1079, чије околности историја није веродостојно забележила, довело до протеривања краља и смене на престолу: власт је преузео његов брат Владислав Херман.

Болеслав III Кривоусти (1106–1138)

Овај владар, један од двојице синова Владислава Хермана, важан је из неколико разлога.

Прво, на његовом двору и, по свему судећи, на његову иницијативу настало је прво пољско историографско дело – *Пољска хроника* Анонима тзв. Гала, о чему ће касније посебно бити речи.

Друго, године 1136. издата је була папе Иноћентија II, тзв. *Гњезњанска була* (*Bulla gnieźnieńska*) која је у црквено-правном и спољнополитичком смислу утврђивала самосталност гњезњанске архидијецезе (тј. практично пољске цркве) у односу на магдебуршку надбискупију која је непрестано тежила да је себи потчини и на тај начин потчини немачком царству. С друге стране, та је була,

према оцени лингвисте Александра Брикнера – *златна була пољског језика*; она наине садржи најстарије примере пољске ономастике.

И најзад треће, да би осигурао јединство државе, донео је закон о наслеђивању власти после своје смрти познат као **Ustawa sukcesyjna (Testament Krzywoustego)**. Уместо да спречи распадање земље, овај законски акт довео је до 200-годишње феудалне расцепканости... Тестамент Кривоустог уводио је поделу власти међу његовим наследницима на помесне, удеоне кнежевине, чији би носиоци поштовали принцип сениората, старешинства у личности најстаријег, владара Кракова. Разуме се да се ово практично никад није поштовало.

Административна територијална подела државе према замисли из тестаментa Болеслава Кривоустог (прва пол. XII века)

Доба феудалне расцепканости (rozbcie dzielnicowe)

Доба феудалне расцепканости (XII век)

Ово је период пољске историје између 1138. и крунисања Владислава I Локјетек за краља консолидоване пољске државе 1320.

Овај период обележило је мноштво догађаја, од којих издвајамо:

- довођење крстаха 1226. ради заштите пјастовских поседа од паганских Пруса и Јатвинга, на чему ћемо се посебно задржати;
- татарске најезде на Пољску 1241, 1259. и 1287.

– Сабор у Ленчици 1285. Овај црквени синод сазвао је гњезњански надбискуп Јакуб Свинка (Jakub Świnka) представља дотад најозбиљније супротстављање немачкој доминацији поглавито у градовима. Један од резултата пројектоване позитивне дискриминације пољског етничког елемента јесте и налог црквеним властима свих нивоа да **проповеди држе искључиво на пољском народном језику**.

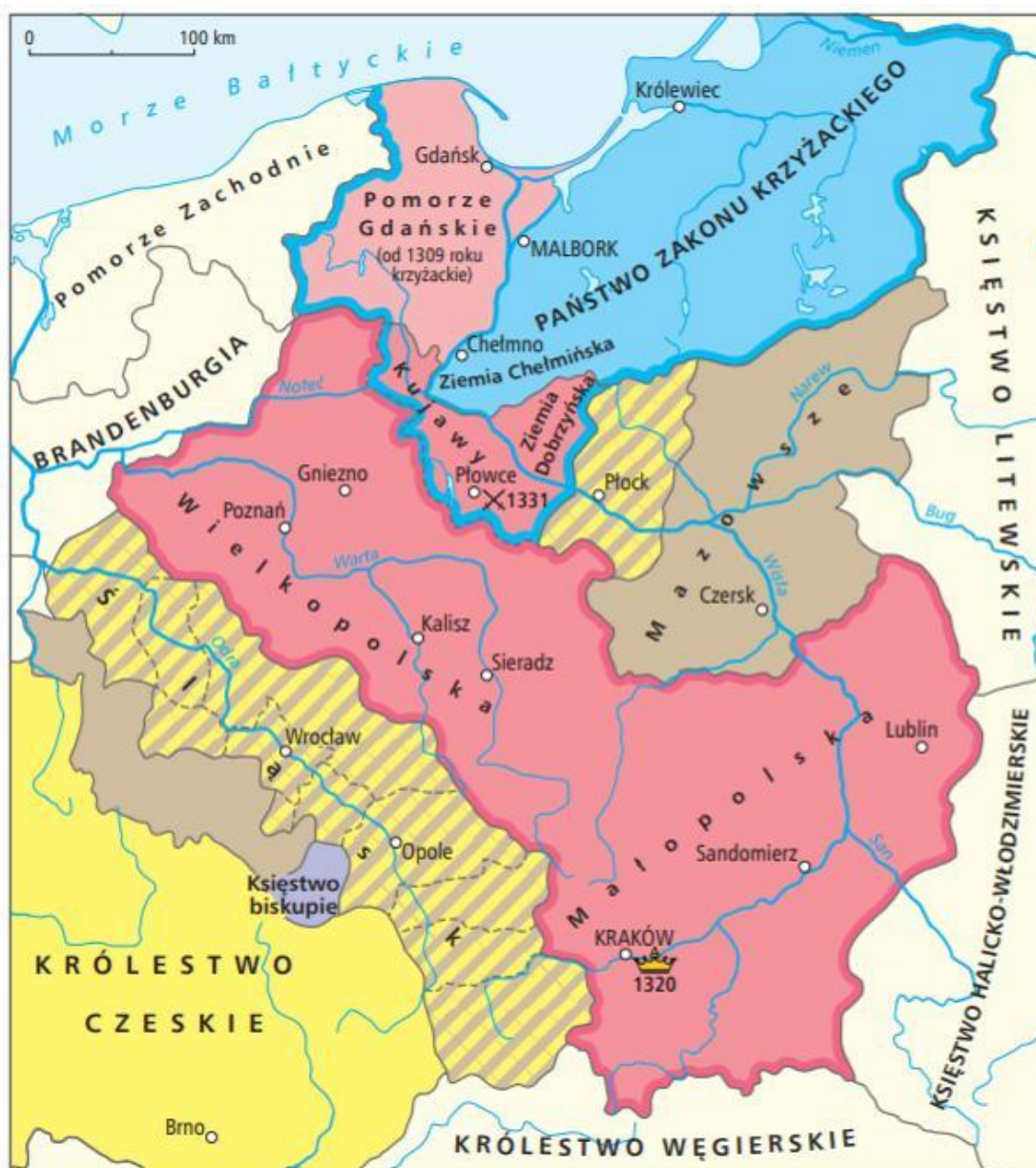
Крсташи

Питање крсташа-тевтонаца у пољској средњовековној историји и историји југоисточне регије балтичког басена једно је од најзанимљивијих и до данас актуелних. Могли бисмо га дефинисати управо овако (није грешка): како се један погрешан политички потез у средњем веку изродио у повод за II светски рат!

Удеони кнез Мазовша Конрад I Мазовски, унук Болеслава Кривоустог, имао је непрестане сукобе са Прусима и Јатвинзима на доста порозном и неприступачном пограничју. Ови народи упркос непрестаним напорима никад нису пристали да приме хришћанство, већ су тврдо остајали у паганској вери. Они су предузимали честе пљачкашке походе на југ, односно на поседе Конрада I, које пољски удеони кнез ничим није могао да спречи.

Уто су „благоверни хришћани“, припадници тзв. Маријинског или Тевтонског реда, насталог у доба крсташких ратова у Палестини, протерани из Угарске, где су претходно штитили Трансилванију од упада Кумана. Овај ред јерусалимских хоспиталаца (пун латински назив гласи: *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum*), уз жоаните и темпларе, спада међу најјаче формације ове врсте. Оставши без територијалног упоришта, оберучке су прихватили понуду Конрада Мазовског да се населе у Хелмској земљи (*Ziemia Chełmińska*) и организују „одбрану“. С временом, током векова, негујући нарочити облик дипломатије (мешавина манипулације, подметања, па и отворене лажи с тобоже дубоко побожним циљевима) постали су најљући непријатељи пољске државе, али надамне Пруса, које не само да су огњем и мачем покрстили, већ су их сасвим истребили и германизовали. Тако је на југоисточним обалама Балтичког мора настала готово сасвим независна теократски уређена немачка држава која ће се потом изродити најпре у секуларну кнежевину, па Краљевину Пруску, а

ова ће у XIX веку, под Бизмарком, ујединити немачке земље у – Рајх, нову немачку царевину!

XIV век (плаво, укључујући и плаве граничне линије – крсташка држава)

После I светског рата, одредбама Версајске конференције, обновљена Пољска држава добила је копнену везу с Балтичким морем и независним, „слободним градом Гдањском“, тзв. Гдањски коридор, што је пресецало државну територију Вајмарске републике и Источну Пруску лишавало везе с матицом. То се види на следећој карти:

Пољска између два светска рата

Један од ултимативних захтева Адолфа Хитлера према Пољској уочи II св. рата био је слободан копнени пролаз ка Источној Пруској, а када је пољска дипломатија то покушала да одбије – десио се 1. септембар 1939! Па ипак, проблем ни до данас није решен: одредбама Потсдамске конференције 1945. Источна Пруска подељена је готово равним потезом лењира између Пољске и Совјетског Савеза. Северни део некадашње немачке територије административно је припао из необјашњивих разлога Руској Федерацији, тада чланици СССР. Распадом ове државне творевине, настао је нови парадокс: ексклава Русије стешњена између Литваније и Пољске – Калињинградска област РФ.

Савремена Пољска

У доба данашњих тензија између Русије и суседа, ова до зуба наоружана ексклава извор је реалних претњи по регионалну безбедност. И све то – због Конрада I Мазовског и његовог „спасоносног“ решења из 1226...

Последњи владар из династије Пјастовића и Анжујци

Сина поновног ујединитеља Пољске Владислава Локјетека, Казимјежа или Казимира историја је упамтила као Казимјежа III Великог (Kazimierz III Wielki, 1333–1370), дуговеког владара који је, како средњовековни полихистор вели, „Пољску затекао од дрвета и блата, а оставио – од камена“. Био је то један од најзначајнијих пољских владара. Овај велики градитељ и реформатор, мудри државник, у нашем контексту вредан је спомена због чињенице да је у свом престоном граду Кракову основао – први пољски универзитет. Била је то

Краковска академија, *studium generale*, чије је оснивање 1364. финансирао лично монарх.

С Казимјежем Великим гаси се мушка династија Пјастовића. Будући без мушког потомка, за наследника је, првенствено из спољнополитичких разлога, именовано свога сестрића – Лајоша/Људевита или Лудвика I Анжујског, угарског краља. Снажан аргумент био је и тај да је по женској линији Лајош био пјастовићке крви.

После Казимјежеве смрти, Лудвик је Пољску поверио мајци Елжбјети (Јелисавети) као регенткињи. Ни Лудвик, међутим, није имао мушког потомка, па су га после његове смрти 1382. наследиле две кћери. Пољски престо припао је Лудвиковој најмлађој кћери Јадвиги. Данас је то католичка светица, једна од заштитница Пољске. Занимљивости ради спомињемо да је Јадвига рођена из Лудвиковог брака с Јелисаветом Котроманић, у пољској историографској традицији познатој као *Elżbieta Bośniaczka*.

Пошто тадашње пољско законодавство није предвиђало могућност да владарски положај наследи особа женског пола, пронађено је „мудро“ решење: Јадвига Анжујска крунисана је 1384. за **краља** (!) Пољске (званична титула гласила је: *Hedvigis Dei Gracia Rex Poloniae etc. etc.*).

Природно, с временом је дошло време да Пољаци свога краља – удају! Кандидата је било више, али коначан избор (свакако не Јадвигин) пао је на литванског великог кнеза Јагјела, двадесетак година старијег од краљевске невесте. Зашто је то био баш литвански кнез није тешко разумети. Велика кнежевина Литва била је у то доба држава огромне територије и велике снаге, озбиљна препрека како крсташкој опасности тако и од руских кнежевина на истоку. Као што у своје време Мјешку I за женидбу Добравом постављен услов да се покристи, тако је и Јагјело морао најпре да прими католичку веру. Крштен је 1386. у Кракову и одмах потом изабран за пољског краља као Владислав II Јагјело. Непосредно потом започет је процес христијанизације Литве (1387. основана је бискупија у Вилну). Занимљиво је да је Јагјело аутор првог превода основних хришћанских молитава на литвански језик.

После Јадвигине смрти 1399. пољски краљевски савет потврдио је Јагјелово право на пољски престо. Тако је започета нова велика династија на челу Пољске – јагјеловска династија или Јагјелонци.

Јагјело је 1399. стао на чело пољско-литванске персоналне уније која ће током наредних векова срати у јединствени државни организам.

Пољско-литванска персонална унија за време Владислава Јагјела

Ова држава постаће у будућности без премца највећа у тадашњој Европи и једна од највећих европских сила.

За време Јагјелове владавине, убрзо после Јадвигине смрти, обновљена је 1400. Краковска академија. С обзиром на то да је актуелни владар био Владислав Јагјело, који је значајно допринео овој обнови, најстарији пољски универзитет данас носи име Јагјелонски универзитет (Uniwersytet Jagielloński).

Владислав Јагјело успешно се супротставио крсташима и године 1410. у Грунвалдској бици извојевао тоталну победу над Тевтонцима. Политички,

међутим, није искористио ту победу до краја, већ је крсташкој држави признао статус пољског вазала, што ће Пруска дуго времена и бити.